

„Madárstílus”

a langobard
női viseletben

Rácz Rita

72

A
Kr. u.

6. század elején a Kárpát-medence nyugati, dunántúli részén, az egykori római Pannonia provincia területén egy új népcsoport jelent meg:

a germán nyelvet beszélő langobardok [langobárd, longobárd]. A fennmaradt eredetmondájuk alapján a langobardok a mítikus *Skandza* nevű őshazából származtak, amelyet a mai Skandinávia területével azonosíthatunk. A fenti őshazára viszont a történet- és régészettudomány toposzként tekint, a langobardok valódi őshazáját pedig valószínűleg a mai Németország északi részén, az Elba felső folyásának vidékén kell keresnünk. Erről a területről a nép vándorlása a Cseh- és a Morva-medencén, majd Észak-Alsó-Ausztria területén át egészen Pannoniáig követhető, ahol kevesebb, mint egy évszázadon át uralták az egykori provincia területét.

A történelem folyamán kialakult önálló népcsoportok esetében megfigyelhető a saját identitásuk hangsúlyozása, amely mindennapi életük egy-egy mozzanatában is megnyilvánulhatott. A germán népek esetében ugyanakkor az is szembeötlő, hogy az identitásuk hangsúlyozása mellett kialakul a szomszédos, nagy hatalomra szert tett és nagy erővel bíró római provinciális népségtől való elkülönülésre törekvés is, amely jól követhető a hun korban (az 5. században), de a hun kor utáni időszakban is. Az elkülönülésre, a saját identitásuk hangsúlyozására irányuló motiváció megtalálható magában a langobard eredetmondában, a nép vallásában, de akár a viseletében is. Az első két dolog részben összefügg: egyrészt a *Skandza* nevű terület számos germán nép közös őshazájaként jelenik meg, ugyanakkor az eredetmonda egy másik története is kiemelhető, miszerint a langobard népelnevezést magától a germán/skandináv panteon főistenétől, Odintól/Godantól kapták, aki ezzel adott önazonosságot/öntudatot a népnek. De ugyancsak az identitás, az elkülönülés kifejezésére szolgáló motívumként tűnhetnek fel a langobard viseletben megjelenő izgalmas madárábrázolások is.

Maga a „madárstílus” egyébként a Mediterráneum területén terjedt el elsőként, majd a Kr. u. 4. század végén a Fekete-tenger és a Kelet-Duna-vidék régiójából érkezhettek a hun kori népmozgások során a Kárpát-medence, illetve Nyu-

A *cloisonné* az 5. században elterjedt ötvöstechnikai fogás. A nemesfém tárgyak felületére vékony lemezekből álló, különböző alakú és nagyságú rekeszeket forrasztanak, ezekkel a tárgy teljes felületét beborítják. A rekeszek alját kötőanyaggal töltik ki, majd a rekeszekbe azok formájának megfelelően csiszolt gránát- vagy üveglapokat helyeznek.

Madárfibula Pannoniából (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

gat-Európa területére. Az említett területen élő germán népek leginkább a ragadozómadár-motívumot, főként a sasábrázolásokat alkalmazták, amiket nagy valószínűséggel a rómaiak által használt legiojelvények ihlettek.

A legkorábbi ábrázolásokon a ragadozó madarat szemben álló testhelyzetből, oldalra fordult fejjel és szétnyitott szárnyal ábrázolták. Testét teljes egészében különböző alakú, szimmetrikus elrendezésű rekeszekbe foglalt ékkövekkel vagy üveggel díszítették, a kor ízlésének megfelelő, a rekeszes ékszerművesség körébe sorolható, úgynevezett *cloisonné* [ejtsd: kloázoné] stílusban.

Ezek elsősorban a férfisírokban jelenlévő, különböző funkciójú veretek voltak, de e tárgyak közül párhuzamaként említhetők a hasonló ábrázolásmódú és ugyancsak rekeszekkel díszített kompozíciójú, az erdélyi Apahidán napvilágra került leletegyüttes sasokat ábrázoló, eredetileg nyeregkápát díszítő, nagy méretű veretei is.

A madár/ragadozómadár ábrázolásokat a későbbi évszázadokban Európa-szerte követni tudjuk a női sírokból napvilágra került viseleti elemek és ékszerek alapján. Ezek korai megjelenési formái a rekeszes ötvösművészet jegyében készült fibulák – ruhakapcsoló tűk –, melyek a 4. század végétől közkedveltek voltak a germán hölgyek körében. Az elsőként

kialakult, úgynevezett madárfibulák egy másik, ugyancsak germán nyelvet beszélő csoporttal, a gótokkal jutnak a Kárpát-medencébe, de megjelennek Európa más régióban is. A madárábrázolások az 5. század utolsó harmadától egészen a 6. század végéig általános motívumokká váltak mind a pannoniai langobard, mind pedig a Tisza-vidéki gepida ötvöstárgyakon (a langobardokkal egy időben a Tisza mentén, illetve Erdélyben egy velük sokszor ellentétes viszonyban álló másik germán nép, a gepidák éltek).

A langobard szállásterületen feltárt temetők női sírjaiból számos olyan leletet ismerünk, amelyen madárábrázolást figyelhetünk meg. Az egyik leggyakoribb leletípus a kis méretű fibula (hosszuk kb. 2–3,5 cm, szélességük kb. 1,5–2 cm). Ezekkel a kis méretű ruhakapcsoló tűkkel egyesével vagy párosával a közepén nyitott, hosszú felsőruhájukat, vagy a vállukra terített köpenyüket tűzték össze a kor hölgyei.

Langobard S-fibula ékvéséses testtel (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

Az apahidai leletek az 5. század utolsó harmadára keltezhető, kiemelkedő gazdagságú temetésekből előkerült leletegyüttes, amelynek egy része 1889-ben, a másik 1968-ban látott napvilágot. A korábban felfedezett sírokból személyes és rangjelző tárgyak (gyűrűk, övcsatok, római katonai rangjelző fibula) ismertek. A később napvilágra került leletegyütteshez a fegyverezethez és a lószerszámzathoz tartozó, rekeszes kiképzésű díszítőelemek kerültek elő. A tárgyakat a gepida királyi családnak tulajdonítják.

A fibulák esetében a madár feltűnhet egyedülálló, plasztikus ábrázolási módban, ezeket nevezzük madárfibuláknak. A madárfibulák igen kis számban jelennek meg a langobardoknál, helyi, azaz pannoniai gyártásuk nem valószínű, s az 5. század végétől a 6. század első feléig keltezhetők. A madárfibulákkal ellentétben igen nagyszámú sírból kerültek elő az úgynevezett S alakú fibulák: ezeken a darabokon két madárfejet ellentétes irányban, tükrözve ábrázoltak. Az S-fibulák viselete a 6. század elejétől egészen a század végéig követhető.

A két fibulacsoportba sorolható leleteknek számos altípusa ismert Pannoniában.

A madárfibulák korai, rekeszes stílusban készült formái is feltűnnek, de a későbbiekben jellemző, hogy e tárgyak testét ékvéséssel, úgynevezett *Kerbschnitt* technikával díszítették, kialakítva a szárnyakat, a fejet, a csőrt és a farktollakat. Az S-fibuláknál ugyancsak előszeretettel alkalmazták a *Kerbschnitt* technikát. Egyes darabokon a teljes testet hosszanti irányú bor-

Langobard S-fibula rekeszes és ékvéséses testtel (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd; a szerző fotója)

dákkal ékesítették, de a test közepén megjelenő meanderminta vagy cikcakkvonal is kedvelt díszítőmotívum volt. A vésett S-fibulákon csak a madár fején, a csőrén és az S alakú motívum közepén jelenik meg egy-egy rekeszbe foglalt ékkő vagy üveg. A 6. század második felében viszont megjelennek a teljes testükön rekeszekkel borított darabok is.

A madárábrázolásokkal, valamint a madár-, illetve S-fibulák értelmezésével kapcsolatban több kiemelkedő tanulmány született, főként a Meroving-területen. Ute Haimerl és Susanne Brather-Walter például több ízben is megpróbálták értelmezni a tárgyalt motívumok jelentőségét a germán környezetben: így kísérletet tettek annak megállapítására, hogy mit szimbolizálhat a ragadozó madár a kora Meroving-időszaktól kezdve, vagy hogy miért lehetett ilyen fontos egy bizonyos társadalmi státusszal bíró nőnek, hogy ilyen gyakran használja ezeket a fibulákat.

Az egyes ábrázolások értelmezése egyébként igen nehéz feladatnak bizonyul olyan népek esetében, ahol az írott források nem nyújtanak semmiféle fogódzót számunkra. A madárábrázolás az antik/mediterrán kultúrkörből érkező formák és stílusok tudatos befogadására utalhat, és egyúttal az adott csoport identitása ki nyilvánításának eszköze is szolgálhatott. Nem lehetetlen, hogy a ragadozó ma-

dár szimbóluma az 5. század folyamán kialakuló új elit önképének kifejeződéseként tartható számon. Egyrészt a megkülönböztetés jegyében viselhették ezeket, de viseletük vissza-utalhatott a motívum eredeti hatalmi jelkép mivoltára, azaz a Római Birodalomban korábban betöltött rangjelző szerepére is. Az újonnan kialakult elitnek szüksége lehetett egy olyan szimbólumra, ami reprezentálta a hatalmát és önképét, s amelyet egyúttal a nők eltemetésénél is felhasználtak. De felmerült az is, hogy a madármotívumokat esetleg vallási töltettel ruházták fel. Odinnal, az élet és a halál urával hozták/hozzák összefüggésbe. A főistennek – az északi mitológia szerint – két segítő hollója volt, Hugin és Munin, akik egyes elképzelések szerint „pogány”, s éppenséggel a keresztény galambábrázolásokkal ellentétet képező jelképek lehettek északon.

Langobard S-fibula teljes testén rekeszes borítással

Mitológiai jelenetekkel ellátott arany ivókürtök Gallehusból

Egyes madárfibulákban az ovális test és a trapéz vagy háromszög alakú farokrész miatt egyesek a keresztény szimbolikában előszeretettel használt halábrázolásokat vélnek felfedezni, ami egy új alternatívát kínál a fibulák értelmezése szempontjából. A hal a keresztény szimbolikában Jézus Krisztust jelenti, ezért nem

A Kerbschnitt, azaz az ékvésés egy római hagyományokra visszatekintő ötvös-technikai fogás, amely az 5. században vált ismét elterjedté a nemesfém tárgyakon. A tárgyon vésővel ék alakú árkokat alakítottak ki, így különböző geometrikus vagy spirális kompozíciókat hoztak létre.

valószínű, hogy valóban keresztény tartalomról beszélhetünk ebben a kontextusban. A hal- és a madárábrázolások viszont nemcsak keresztény közegben feltűnő jelképek, ezek megtalálhatók „pogány” (azaz nem keresztény) kontextusban/ábrázolásokon is. Ebbe a körbe sorolhatók a Kr. u. 5. században készült, Gallehusból (Dánia) előkerült arany ivókürtök is. Ezeken a germán mitológia történeteit örökítették meg, melyeken egyfajta mellékmotívumként tűnnek fel a hal- és a madárábrázolások. A halat elkapó vagy épp vadászó ragadozó madár egyébként számos északi, skandináv sziklarajzon/ábrázoláson is előfordul. Van olyan értelmezés is, miszerint a madár-hal kompozícióból a madár magának Odinnak tulajdonítható jelkép. A germán arisztokrácia épp ezért alkalmazhatta előszeretettel a motívumot, miközben a hal az új keresztény istenek védelmét szimbolizálhatta.

Véleményem szerint azonban nem szükséges egy általánosan alkalmazott szimbólumot feltétlenül vallási, főként keresztény tartalommal felruházni, mindezt egy olyan nép esetében, amely még a 8. században is – hiába tért már meg jó ideje akeresztény hitre – gyakorolta a korábbi „pogány” vallása rítusait is. Még a 8. században, Itáliában uralkodó Liutprand langobard király (712–744) is fogalmazott olyan rendeleteket, amelyek próbálták korlátozni a korábbi

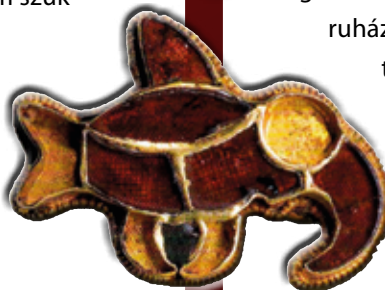

Római legiosas (aquila) (Cleveland Museum of Art)

„pogány” szertatásokat. Mindez arról ad tanúbizonyságot, hogy noha a langobardok ekkoriban már hivatalosan is a katolikus vallási közösséghez tartoztak, az egykori hitvilágukhoz kapcsolódó rítusokat és szertartásokat, a régi mítoszokat és isteneket a nép nem felejtette el.

Nagyon valószínű tehát, hogy a madárábrázolások kialakulásának hátterében alapvetően társadalmi vagy vallási okok egyaránt állhatnak, de viseletük divattá is vált, hiszen általános volt Európaszerte több mint száz éven át. Habár ezeket a rómaiaktól való különállás jelképeként, esetleg az 5. században az újonnan kialakuló elit az identitásának kifejezésére kezdte el alkalmazni, valószínűleg a későbbiekben a „tudatos” viseletük már nem feltétlenül van jelen. A 6. századra Európa számos régiójában a germánok egyik közkedvelt motívumává és a női ruházat egyik meghatározó elemévé válhattott, amitől a langobardok csak a későbbi romanizálódás folyamán váltak meg a Pannoniából való elköltözésüket követően új hazájukban, Itáliában.

A madárfibulák és a tengeri állatokat ábrázoló fibulatípusok jellegzetes római formákra vezethetők vissza. A germán törzsek igen gyorsan vették át ezeket a motívumokat, és saját ízlésükre formálva gyártani kezdték őket a Meroving-tér-ségben.

Párosával előforduló rekeszes madárfibulák Zürichből

TUDJA, HOGYAN SPÓROLHAT A VÍZDÍJON?

Váltson **MOST** e-SZÁMLÁRA,
és 1000 Ft kedvezményt adunk lakossági vízdíjából!

NEM SORSOLUNK, ÖNNEK IS JÁR!

Részletekért
kattintson
a bacsviz.hu-ra!

Víz - a jövőnk!

 BÁCSVÍZ
Víz- és Csatornaszolgáltató Zrt.

MŰVÉSZETTÖRTÉNET, TÖRTÉNELEM, RÉGÉSZET

– a Martin Opitz Kiadótól

kiado@martinopitz.hu

www.martinopitz.hu

**Martin
Opitz**
Kiadó